

KİTABİYAT

Can AVCI*

Belli, O.,

2001: *Anadolu Tanrıçaları*, Promete Yayıncılık, İstanbul, 44 sayfa, 54 renkli fotoğraf, 1 harita, 1 illüstrasyon

“Uygarıkların gerçek yaratıcısı ve esin kaynağı olan Anadolu kadınlarına...” cümlesiyle yazar kitabı Anadolu kadınlarına armağan etmiştir. Promete Kültür Dizisi kapsamında hazırlanmış 5 kitaptan biridir “Anadolu Tanrıçaları”.

Diğer 4 kitabın isimleri ve yazarları şöyledir:

Tarihte İstanbul/ İlber Ortaylı, Osmanlı Minyatür Sanatı/ Günsel Renda, Harem/ Nurhan Atasoy, Helen ve Roma Dönemlerinde Anadolu Kenti/ Sümer Atasoy.

Yayınlara ek olarak hazırlanmış cd’ler, yazılan satırları görsel açıdan desteklemektedir.

Sunuş bölümü (2-3) ile başlayan “Anadolu Tanrıçaları” isimli eser 4 ana bölümden oluşmaktadır.

Sunuş bölümünde; Anadolu’nun Neolitik Çağ’a kadar geçirdiği evrelerde Tanrıların ön planda olduğu bir tapınım anlayışının söz konusu olduğu, arkeolojik veriler örneklenerek belirtilmiştir. Neolitik Çağ’dan itibaren tapınım gören ana tanrıya figürinlerinin bir çok Anadolu’lu olmayan uygarlığın kültürlerinden etkilendiğini anlatan yazar, kısa bir süre sonra bu yabancı öğelerin

* Can Avcı, İ.Ü., Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

yerini Anadolu insanının zevkine özgü, korku ve ürküntü vermeyen, sevecen ve sempatik görünümünün aldığı altını çizmiştir.

Anadolu'da Ana Tanrıça Kültü isimli tek başlıkla giriş bölümü (4-5) oluşturulmuş kitabın ana başlıkları Neolitik Çağ (5-14), Kalkolitik Çağ (15-19), Tunç Çağı (20-33), Demir Çağı (33-43) olarak bölümlendirilmiştir.

Neolitik Çağ başlığı altında ilk önce Anadolu halklarının Neolitik Çağ'a geçişi ve kısaca Neolitik Çağ'daki gelişim süreçlerine değinilmiştir. Kentleşme sürecinin ilk aşamalarının katedildiği bu çağ içerisinde avcılık ve besin toplayıcılığın üretime geçilmesinin önemine değinilmiş ve Anadolu Neolitik Yerleşimleri alt başlıklar halinde okuyucuya sunulmuştur.

Çayönü (6), Çatalhöyük (6-12), Köşk Höyük (12), Cafer Höyük (12), Kızların Mağarası (13-14) alt başlıklarıyla verilen Anadolu yerleşmelerinden bahsedilirken buralarda arkeolojik çalışmalar neticesinde elde edilen veriler ışığında bu kültürlerin Ana Tanrıça kültüne bakış açıları ele alınmıştır. Kadının kutsal sayılan doğurganlığı ve üretkenliğinin hem insanlar üzerinde, hem de hayvanlar ve bitkiler üzerinde geçerli olduğuna inanan Anadolu insanının gözünde kadının binlerce yıl boyunca Ana Tanrıça olarak saygınlık kazandığından bahseden yazar, özellikle vermiş olduğu tanrıça figürinlerinden örneklerle konunun görsel yanının önemini açıkça belirtmiştir.

Çatalhöyük'te ev ve tapınaklardaki kerpiç sekilerin altından ortaya çıkarılan, çoğunluğu kadın ve çocuklara ait 400 kadar mezardaki gömü biçimine değinilmiş ve bu mezarlardaki hoker (dizlerin göğüs kısmına doğru çekilmesi durumunda) biçimli cesetlerin ölümden sonra yeniden diriliş ve yaşama dönme inancıyla bağıntılı olarak toprağa verildiği belirtilmiştir. Öyle ki cesetlerin ana rahmindeki cenin durumuna göre toprağa verilmiş olması, ölümden sonra yeniden yaşama düşüncesinin beraberinde kadının doğurganlık ve yaratıcılığına olan inancın dayandığı kutsal temelleri belirtmesi açısından önem arz etmektedir.

Diyarbakır'ın Ergani İlçesi yakınlarında bulunan Çayönü, Orta Anadolu Bölgesi'ndeki Köşk Höyük, Malatya'nın doğusunda yer alan Cafer Höyük ve Van'ın güneydoğusunda yer alan Kızların Mağarası Anadolu'nun diğer Neolitik Çağ Kült Merkezleri olarak ele alınmış ve buralardaki Ana Tanrıça figürinlerinin varlığı belirtilerek, Ana Tanrıça Kültürünün Anadolu'daki yayılım alanı gösterilmeye çalışılmıştır.

Kalkolitik Çağ (15-19) başlığı altında ele alınan Hacılar yerleşmesinin anlatıldığı bu bölümün ilk alt başlığı (15-16); özellikle Hacılar Yerleşmesi'nde ortaya çıkarılan Ana Tanrıça figürinlerinin betimlemelerinin yapıldığı satırları kapsamaktadır. Ana Tanrıça'nın çocuk ya da hayvanlarla birlikte gösterildiği figürinlerin şematize edildiği ve figürinlerde vücut ayrıntılarının çizgi tekniği ile işlendiği belirtilirken, Hacılar Geç Kalkolitik Çağ tabakalarında ortaya çıkarılan Ana Tanrıça figürinlerindeki çizgi tekniğinin yarattığı değişime dikkat çekilmiştir.

Höyücek (16-17), Can Hasan (18), Tülintepe (19), Güvercin Kayası (19) alt başlıklarıyla yer verilen yerleşim merkezlerinde arkeolojik çalışmalar neticesinde ortaya çıkarılan Ana Tanrıça figürinlerinin genel ve yerel özelliklerine değinilmiştir. Çok sayıda olduğu tespit edilen Ana Tanrıça figürinleri; avın önemini kaybetmeye başladığını, üretimle ilgili olarak kadının doğurganlık ve üretkenliği ile ön plana geçtiğini ve kutsal Ana Tanrıça düşüncesinin topluma tümüyle egemen olduğunu göstermektedir. Yazarın belirttiği bir başka önemli anlatım ise; toplumları besleyen Toprak Ana'nın gündeme gelmiş ve her şeye damgasını vurmaya başlamış olmasıdır.

Tülintepe'de ortaya çıkarılan pişmiş topraktan Ana Tanrıça figürinlerinin ilginç özelliklerinden biri olarak, güneyde Mezopotamya'da bulunan figürinlerle benzerlikler göstermiş olduğu belirtilmiştir.

Tunç Çağı (20-33) başlığı altında yer alan İkiztepe (21), Horoztepe (21), Alacahöyük ve Hasanoglan (22-25), Kültepe (26-27), Hitit Krallığı (28-33) alt başlıklarıyla Tunç Çağı'nda tamamen değişime uğrayan Anadolu sosyo-politik dengeleri içerisinde Ana Tanrıça olgusuna bakış açısının bu değişiklikler neticesinde nasıl şekillendiği verilmiştir. Tunçtan yapılmaya başlanan silahların savaşlarda kullanılmaya başlanması, savunma amaçlı yapılanmalarda erkeklere daha fazla iş düşüyor olması toplulukların dini inanışlarına da yansımış ve Ana Tanrıçaların yanında Tanrıların da önemi artmaya başlamıştır. Lakin yazarın ilginç olarak nitelendirdiği nokta; yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan çeşitli metal, taş, fildişi ve pişmiş topraktan yapılan Ana Tanrıça figürinlerinin sayısının Tanrı figürinlerinden fazla olduğudur.

Demir Çağ (33-43) ana başlığı altında yer alan Urartu Krallığı (33-36), Phryg Krallığı (36-38), Lydia Krallığı (39-40) ve Helenistik, Roma ve Bizans Dönemleri (41-43) alt başlıkları ile ele alınan Ana Tanrıça olgusu MÖ I. Bin yıl Anadolu panoraması içerisinde değerlendirilmiştir.

Urartu Krallığı'nın dini panteonuna ait detaylı bilgilerin yer aldığı Urartu Krallığı başlığı altında; özellikle 1971 yılında Van Gölü'nün güneydoğusundaki Giyimli Köyü'nde halkın yaptığı kaçak kazılar neticesinde ele geçirilen binlerce parçadan oluşan bronz adak levhalarının üzerindeki betimlemelerin önemine değinilmiştir. Adak levhaları üzerine çizilen resimlerin Urartu halk sanatının seçkin örnekleri olduğuna özellikle açlık ve kıtlığa karşı verimliliğin simgesi olan Ana Tanrıçalara sunulan çeşitli tarım ürünlerini veya oğlakları göstermesi açısından bu resimlerin taşıdığı öneme dikkat çekilmiştir.

Phryg Krallığı başlığı ile ele alınan bölümde, Phryg Doğa Tanrıçası'na ve hatta doğanın bizzat kendisi diye nitelenen Tanrıça Kybele'ye duyulan saygının günümüzde de devam ettiğinin altı çizilmiştir. Doğanın her ilkbaharda canlanışını bir söylence ile yaşatan Anadolu halkı günümüzde de bu inatışı her 21 Mart başlangıcında kutladığı Hıdırellez Şenlikleriyle devam ettirmektedir.

Efsanevi zenginliği ile ün salmış Lydia halkının tapındığı kutsal tanrıçalarının ele alındığı Lydia Krallığı başlığı altında; Lydia Krallığı'nda Ana Tanrıça olgusunun Neolitik Çağ'dan beri azalmayan önemi vurgulanmış ve başkent Sardes'te bulunduğu bilinen Ana tanrıça Tapınağı hakkında bilgiler verilmiştir.

Yazar, Helenistik, Roma ve Bizans Dönemleri (41-43) başlığı ile kaleme aldığı son alt başlıkla, aslında Neolitik Çağ'dan itibaren geçen 7 bin yıl boyunca Ana Tanrıça inancının aynı kutsallığını koruduğunu ifade etmektedir. Yeni bir canlı doğuran, besleyen, kucağında şefkatle büyüten, inanç geleneğini yansıtan heykelciklerin en güzel örneklerinin Geç Kalkolitik Çağ'da Hacılar'da ve Tunç Çağ'ında da Horoztepe ve Hitit Başkenti Hattuşaş'ta bulunduğunu belirten yazar, bu kutsal ve özgün inanç geleneğinin çağlar boyunca önemini yitirmeden günümüze gelişini Meryem Ana'nın büyük bir şefkatle İsa'yı taşıması sahnesiyle ifadelendirmiştir. Böylelikle Anadolu'da 9 bin yıl boyunca kesintisiz kutsanan Ana Tanrıça düşünce ve inancı öneminden bir şey kaybetmemiştir denilebilir.

Son olarak Seçilmiş Kaynakça başlığı altında konu ile ilgili kaynakların bibliyografalarına yer verilmiştir.

Kemal ÖZCAN*

Turanlı, F.G., **Litopisni Tvorii M. Senâ'i ta H. Sultana: Yak İstorični Cerela**, Kiyiv, 2000, 312 ss., 16 res., 3.hrt.

Tarih boyunca Ukrayna ile Türk milleti arasında bir çok alanda yakın ilişkilerin yaşandığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti döneminde daha ziyade Kırım Hanlığı vasıtasıyla yürütülen bu münasebetler, Ukrayna'nın Sovyet hakimiyeti altına girmesinden sonra bir müddet kesintiye uğrasa da, Sovyetler Birliği'nin dağılması neticesinde 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Karadeniz'den kıyı komşumuz Ukrayna Devleti ile münasebetlerimiz, bağımsızlıktan sonra yeniden başlamış ve günümüze kadar devam edegelmiştir. Bunun en güzel örneklerinden biri, 1994-1996 yıllarında ülkemizde bulunarak İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri ve İstanbul'daki çeşitli kütüphanelerde araştırmalar yapan Ferhad Turanlı'nın hazırladığı Doktora Tezi olmuştur. Turanlı'nın bu doktora çalışması daha sonra Ukrayna Kiev Büyükelçiliğimizin de değerli katkılarıyla kitaplaştırılmış ve ilim aleminin istifadesine sunulmuştur. XVII. yy. ortalarında Osmanlı Devleti-Ukrayna-Kırım Hanlığı ve Lehistan arasında yaşanan siyasi ilişkiler hakkında, Ukrayna, Polonya ve daha ziyade Türk kaynaklarından istifade edilerek, tenkitli metin neşri halinde kaleme alınan eser, ülkesinde ilk olma özelliği taşıması bakımından da ayrıca önemli bir yere sahiptir.

Türkçeye, **Tarihî Birer Kaynak Olarak Kırmılı Hacı Mehmed Senâ'i'nin ve Halim Giray Sultan'ın Vakâyinâmeleri** şeklinde tercüme edebileceğimiz eser, 2000 yılında Ukraynaca olarak Kiev'de yayınlanmıştır. İki ülke arasında, özellikle tarih ilmi alanındaki ilişkilerin artmasında bir köprü vazifesi kuracağına inandığımız bu çalışma, önsöz ve üç bölümden meydana gelmektedir. Eserin Ekler kısmında ise, zikredilen vakâyinâmelerin transkripte edilmiş hali ile Osmanlı Türkçesiyle yazılı metni de yer almaktadır. Kitabın sonunda ise yer ve şahıs isimlerinin yer aldığı bir dizin ile eserin Ukraynaca, Türkçe ve İngilizce özeti bulunmaktadır.

* Araş.Gör. Dr., İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Yazar, Önsöz (9-18)'de eserin içerdiği konu hakkında kısa bir bilgi vermekte, çalışmada kullanılan kaynakların geniş bir değerlendirmesini yapmakta ve ileride yapılacak çalışmalara ışık tutması bakımında araştırmanın önemini vurgulamaktadır.

Birinci Bölüm (s.21-34), "Ukrayna Tarihinin Araştırılmasında Türk Vakâyinâmelerinin Rolü" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, Osmanlı Devleti döneminde vakâyinâme janrının gelişimi tarihi ele alınmakta ve Türk tarihinde önemli bazı vakâyinâmecilerin isimleri zikredilerek eserleri hakkında kısa malumat verilmektedir. Ayrıca ele alınan diğer bir konu da, yine Osmanlı Devleti döneminde yazılan vakâyinâmelerin özellikleridir. Yazar bu kısımda, Hacı Mehmed Senâ'i'nin **III. İslâm Giray Han Tarihi** adlı eserinin bir vakâyinâme özelliği taşımasına rağmen, Senâ'i'nin gerçekte bir vakanüvis olmadığını, onun Kırım'da vakâyinâmeciliğin pek yaygın olmamasının tesiri ve bazı devlet adamlarının da ricasıyla bu eseri kaleme almak zorunda kaldığını belirtmektedir. Bunların yanında, Senâ'i'nin eseri ile Halim Giray tarafından kaleme alınan **Gülbin-i Hanân** adlı eserde bahisleri geçen Osmanlı-Kırım-Ukrayna-Lehistan arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkilere de değinilmektedir.

İkinci Bölüm (s.37-140)'de, Hacı Mehmed Senâ'i'nin **III. İslâm Giray Han Tarihi** adlı eserin Ukrayna diline tercümesi yer almaktadır (s.37-78). Ardından yazar, "Senâ'i'nin Vakâyinâmesinin Yorumu" başlığı altında, bu eserde geçen bazı olaylar ile şahıs, coğrafi, hukukî, siyasi, iktisadi vb. Türkçe isim ve terimlerin tafsilatlı açıklamalarını yapmaktadır.

Üçüncü Bölüm (s.143-154)'de Halim Giray tarafından yazılan **Gülbin-i Hanân** adlı eserin Ukrayna diline yapılan tercümesi yer almaktadır (s.143-147). Tercümenin devamında, yazar tarafından bu eserde yer alan bazı isim ve terimler ile olayların yorum ve değerlendirmeleri de yapılmıştır. Bu yorumların birinde yazar, Ukrayna Kazakları Hatmanı Boğdan Himelnitskiy döneminde cereyan eden Milli Kurtuluş Hareketinin ortaya çıkış sebeplerini ele almakta, 1647-48 yıllarında meydana gelen Ukrayna-Kırım Hanlığı arasındaki ittifakın özelliklerinden bahsetmekte ve bu ittifakın iki toplum arasındaki siyasi ve ekonomik meselelerin çözümünde oynadığı role dikkat çekmektedir.

Kırım Hanlığı merkez alınarak, Osmanlı Devleti-Ukrayna-Lehistan arasındaki tarihi ilişkilerin yer aldığı ve tanıtımını yapmaya çalıştığımız bu eser, Ukrayna ile ülkemiz arasındaki ilişkilerin tarihi boyutunu ele alması bakımından oldukça faydalı bir çalışmadır. Temennimiz bu tür çalışmaların hızla artarak diğer alanlarda da karşılıklı olarak devam etmesidir. Ayrıca eserin Türkçeye kazandırılması da kendi tarihimiz ve tarihçilerimiz açısından çok yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Osman G. ÖZGÜDENLİ*

Yılmaz İzmirli, *Hamidoğulları Beyliği Paraları*, İstanbul 1999, 194 s. + XX Levha.

Nümizmatik, tarihin faydalandığı en önemli bilim dallarından biridir. Bir dönemin siyasi, idari, ve iktisadi tarihinin incelenmesinde araştırmacılara çok önemli bilgiler sunabilmektedir. Eğer söz konusu dönem siyasi tarih kaynaklarının sustuğu bir ara dönem ise, nümizmatik verilerin önemi bir kat daha artar. Bu yazıda muhtelif yönleriyle tanıtmaya çalışacağımız araştırma da tarihi kaynakların umumiyetle suskun kaldığı beylikler devrinin ilginç ve bâkir bir sahasının paralarını tetkik ve tahlile dayalı bir çalışmadır. Araştırmacı, önsözde de dikkat çekildiği gibi, "Anadolu tarihinin en karanlık devirlerinden biri olan Beylikler dönemine ışık tutabilecek" büyük çoğunluğu henüz tanınmamış bir grup parayı esas almıştır.

Eser, bir önsöz, on üç kısım (başlık), bir bibliyografya ve incelenen paraların resimlerini ihtiva eden levhalardan oluşmaktadır. Konunun ve sahanın önemi ile teşekkürleri ihtiva eden önsözden (s. 5-8) sonra, "Nümizmatik" başlıklı kısımda (s. 9-55) Hamidoğulları Beyliği paraları hakkında genel bilgiler verilmekte ve tek tek Hamidoğulları Beyliği darphaneleri incelenmektedir. Ayrıca, "Burdur Müzesi'nde bulunan ve kitaba son anda eklenen Hamidoğulları'na ait önemli paralar" başlığıyla kitaba son anda küçük bir ilâvede (s. 52-55) bulunulmuştur.

"Felekabad ve Antalya Darphaneleri" başlığını taşıyan kısım (s. 57-71) Hamidoğulları darphaneleri, darphane teknikleri, para kalıpları, kalıp başına düşen para miktarları ve darphane faaliyetlerine ayrılmış, veriler tabloleştirilerek okuyucunun istifadesine sunulmuştur. Burada, ilginç bir sonuç olarak Hamidoğulları Beyliği'nin metbûları olan İlhanlı hükümdarlarının adlarını paranın arka yüzünde zikrederken, paranın basıldığı yer olan ve aynı zamanda

* Dr., M.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Hamid Beyi Feleku'd-din Dündar Bey'in lakabını taşıyan Felekâbâd'ı dua metni ile birlikte "*duribe medinetu Felekâbâd humiyet an el-beliyye ve'l-afat*" şeklinde paranın ön yüzünde zikrettikleri anlaşılmaktadır. Kalıp incelemeleri sonunda, 713-716/1313-1316 yılları arasında kullanılan ön kalıp ve arka kalıp oranı da 24/41 (yaklaşık 6/10) olarak hesaplanmıştır. Yine, araştırmacı, kalıplar üzerindeki incelemelerine dayanarak 718-720/1318-1320 yılları arasında darphanede yeni düzenlemelere gidildiğini, hakkâkların Memlûk ülkesinden gönderilen kalıpları esas aldığı, bunun neticesi olarak da önceki döneme göre, yazı sanatı, kalıp kullanım süreleri ve darp tekniklerinde gözle görülür bir yükselme olduğunu ortaya koymaktadır.

Bundan sonra gelen ve "Para standartları" başlığını taşıyan kısım (s. 72-77) adeta önceki kısmın devamı niteliğindedir. Bu kısımda teknik analizlere girilerek Hamidoğulları Beyliği'nin 'para standartları' hesaplanmış ve bu standartlar tablollaştırılarak İlhanlı ve Selçuklu paralarıyla karşılaştırılmış, zamanla standartlarda meydana gelen sapmalar üzerinde durulmuştur. Araştırmacının yaptığı incelemeler, Hamidoğulları Beyliği'nin 699/1299-702/1302 yılları arasındaki ilk dört sene, İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın 696/1296 yılında uygulamaya koyduğu para reformu ile ilgili standartlara aynen uyduğu, 702/1302 yılından itibaren ise paranın ağırlığında düzenli bir azalma meydana geldiği, ancak bu yapılırken dahi para ağırlıklarının İlhanlı temel para birimi olan gümüş *râ'ic dinâr* (3 miskâl= 12,96gr.)'ın 1/6, 1/6,5, 1/7, 1/8, 1/9, 1/9,5 gibi belirli bir oran dahilinde tesbit edildiği ve İlhanlı ağırlık sistemine uyulduğunu ortaya koymaktadır. Bu veriler, beylikler devri Anadolu tarihi için olduğu kadar, geniş bir coğrafyaya yayılan İlhanlı devleti tarihi için de dikkat çekici bir sonuçtur. Burada belirtmek gerekir ki, sayın İzmirlier'in gerek para kalıpları ve darphane faaliyetleri, gerekse para standartları ile ilgili gözlem ve bulguları, ülkemizde nümizmatikle ilgili bugüne kadar yapılmış çalışmalarda daima ihmal edilen, bilgi, dikkat ve özveri gerektiren son derece zahmetli, ama bir o kadar da modern nümizmatik konusunu teşkil eden bir çalışmadır. Bu kısımların, ülkemizde nümizmatikle ilgili bundan sonraki çalışmalar için en azından metodolojik olarak son derece faydalı olacağı kanaatindeyiz.

"Hamidoğulları tarihine kısa bir bakış" (s. 78-81) ve "İbni Batuta seyahatnamesinden Hamidoğulları ile ilgili bölümler" (s. 82-87) adını taşıyan kısımların araştırmanın ortasına alınması bizce yersizdir ve konunun bütünlüğünü bozmuştur. Özellikle *İbn Battûta seyahatnâmesi* ile ilgili alıntıların hangi eserden yapıldığı zikredilmemiştir. Kanaatimize göre, her iki kısmın kitabın başına ilâve edilecek bir *girişe* alınması daha uygun olacaktır.

Bundan sonra Hamidoğulları Beyliği'ne ait iki ayrı araştırmacıya (B. Flaming ve İ.H. Uzunçarşılı) dayanılarak iki farklı secere verilmiştir (s. 88-89). Bu secereler arasında bazı önemli farklılıklar bulunduğundan, her iki secerenin karşılaştırma ve tahlilinin yapılarak tek bir secerenin hazırlanması daha isabetli olurdu. Hamidoğulları Beyliği ile ilgili iki ayrı harita da esere ilâve edilmiştir (s. 90-91). Secere ile haritaların sona alınması metodolojik olarak uygun olacaktır.

"Paralarda metinleri çevreleyen geometrik şekillerin adları" başlığını taşıyan kısım (s. 92-93) hem kitabın anlaşılması, hem de nümizmatik ilmi literatürü açısından faydalı olmuştur.

Eserde kullanılan kısaltmaları içeren "Açıklamalar" (s. 94) ve "Paraların hükümdarlara göre sınıflandırılmış listesi" (s. 95)'den sonra eserin en can alıcı ve hacimli kısmı olan "katalog" (s. 96-182) gelmektedir. Bu kısımda Hamidoğulları Beyliği'ne ait bütün paralar, basıldıkları darphaneler esas alınarak kronolojik olarak yayınlanmıştır. Bu kısımda paraların uzun ve zahmetli bir çalışmayı gerektiren, ama bir o kadar da faydalı olan ustaca yapılmış çizimlerinin eklenmesi son derece isabetli olmuştur.

Eser bundan sonra "Paralar üzerindeki kelime ve cümlelerin Arap harfleri ile yazılışları" (s. 183-189), "Dua ve terimlerin anlamları" (s. 190-191) ve "Bibliyografya" (s. 192-194) ile incelenen 180'in üzerindeki paranın resmi (levha I-XX) ilâve edilmiştir. Burada bazı paraların resimlerinin -muhtemelen teknik imkansızlıklar sebebiyle- yeterince açık ve okunaklı olmadığını belirtmek gerekir. Eser son olarak kısa bir "düzeltme ve ilâveler" listesi ile son bulmaktadır.

Ülkemizde bu kadar bakir ve az çalışılmış bir sahada öncü sayılabilecek olan böyle bir çalışmanın pek çok önemli sorun ile karşılaşması pek tabiidir. Araştırmacı, bütün bu sorulara cevap bulunabilmesi için, modern nümizmatik ilmi çerçevesinde her türlü gayreti sarfetmiştir. Beylikler devrinin bilhassa yayınlanmamış olan nümizmatik kaynakları dikkatli ve titiz bir şekilde incelenerek konu ile alakalı bütün kaynak ve araştırmalara müracaat edilmeye çalışılmış ve karanlık ya da tartışmalı olan pek çok meseleye araştırmada ışık tutulmuştur. Sayın İzmirlier'in ilmi usüllere uygun bir şekilde kaleme aldığı bu tetkikin, şimdiye kadar yeterince incelenmemiş olan bu sahada önemli bir boşluğu dolduracağı kanaatindeyiz.

Bununla birlikte, böylesine geniş ve çetrefilli bir sahada kaleme alınan eserde gözümüze çarpan bazı münakaşalı noktalara da dikkat çekmek istiyoruz:

Hamidoğulları Beyliği'nin bağımsızlık ilânı hicri 699 yılı olarak -"en azından daha erken olduğunu gösteren bir belge bulunana kadar"- kabul edilerek, bu yıl "mucize yılı" (*annum miraculum*) olarak adlandırılmış ve bunun ardında da hicri 699 yılının miladi 1299 yılına tekâbül etmesinden dolayı "uğurlu ve mucizevi" bir yıl olarak telâkki edilmiş olabileceği üzerinde durulmuştur (s. 12). Oysa, kanaatimize göre, hicri 699 yılında sadece Anadolu değil, bütün İlhanlı coğrafyasındaki yoğun darp faaliyetlerinin ardında, bu yılın mucizeliği değil, Gazan Han'ın vergi reformu ve vergilerlerin nakit olarak ödenmesi zaruretinden dolayı yaşanan nakit açığını kapatma gayreti yatmaktadır. Ayrıca, Hamidoğulları Beyliği'ni 699/1299 yılında tamamen bağımsız saymak da hatalıdır. Bu esnada Anadolu'da vuku bulan dahilî karışıklıklar ve aynı yıl patlayan İlhanlı-Memlûk savaşı Moğollar'ın dikkatini başka alana kaydırıldığından bu durum Anadolu'daki Türkmen Beylikleri için hareket serbestisi yaratmıştır. Nitekim 699/1299 yılından sonra da İlhanlı hükümdarları (Gazan, Olcaytu ve Ebû Sa'îd Hanlar) adına para basılmaya devam etmiştir.

- Katalog kısmında yeralan 001 numaralı para üzerindeki Uygurca ibare ihmal edilmiştir (s. 96).
- 015 numaralı paranın ikinci yüzünün çizimi ihmal edilmiştir (s. 103).
- nr. 076-78d numaralı paraların darp mahali için tahmin edilen Bekşehir/Beyşehir kanımızca tamamen şüphelidir (s. 134-138).
- Yine aynı paralar üzerinde "*el-Emîru'l-a'zam*" şeklinde okunan ibare bizce "*İlhanu'l-a'zam*" şeklinde okunmalıdır. Her ne kadar paranın üzerinde ismi bulunan Olcaytu Han'ın bu unvanı kullanıp kullanmadığı bilinmemekteyse de, bu unvan onun selefi Gazan Han tarafından sıkça kullanılmıştır. Aksi takdirde, Olcaytu Han adına basılan diğer paralar da İlhanlı hükümdarını küçük düşürecek bir unvan kullanılmadığına göre, bu gruba giren bir grup parada (nr. 76-78d) böyle bir unvanın niçin kullanılmış olacağı sorusu cevapsız kalmaktadır.
- Eserin hazırlanması esnasında gözden kaçan bazı yazım ve imlâ hataları da görülmektedir. Özellikle, hususî isimlerin imlâ ve transkripsiyonunda bazı hatalar göze çarpmakta ise de, tarihçiler arasında dahi yazımı münakaşalı olan ve şimdiye kadar ortak bir sistemin belirlenemediği transkripsiyon hususunda araştırmacıyı suçlamak hatalı olur.

Bununla birlikte, bu az sayıdaki hata, ya da eksiklik kaynak ve ilmi usullere sadık kalınarak hazırlanan bu eserin bilimsel değerini asla zedeleyecek ölçüde değildir.

Neticede, söz konusu araştırma, tarihi kaynakların sessiz kaldığı son derece bakir ve çetrefilli bir sahada uzun bir emek ve büyük bir özverinin mahsulüdür. Araştırmada yayınlanan paraların önemli bir kısmı yerli ve yurtdışı özel koleksiyonlar ile müzelerde bulunmaktadır. Şimdiye kadar varlığı meçhul olan bu paraların incelenmesinin uzun bir maddî ve manevî özveriyi gerektirdiğine şüphe yoktur. Eserde incelenen paralar üzerindeki en küçük ayrıntı dahi tarihî kaynakların sessiz kaldığı bir dönemin aydınlatılmasında mühim bir rol oynayabilmektedir. Aslen klasik arkeoloji formasyonuna sahip olan ve özel bir şirketin yönetim kuruluşunda bulunan sayın Yılmaz İzmirli'ın bu çalışması ülkemizde yıllardır bu sahada araştırmalarda bulunan pek çok arkeolog, tarihçi ve nümizmat akademisyenin çalışmasını gölgede bırakmıştır. Araştırmacı tarafından nümizmatik ve tarih ilmi metod ve usüllerine uygun bir şekilde kaleme alınan bu tetkikin şimdiye kadar ülkemizde layıkıyla incelenmemiş olan bu sahada önemli bir boşluğu dolduracağı kanaatine sahip olduğumuzu bildirmeliyiz.

Değerli nümizmat Yılmaz İzmirli'ın bu çalışması, sadece Beylikler devri para tarihinin muayyen bir devrini aydınlatması itibariyle değil, daha önemli olarak Güney-Batı Anadolu'nun Selçuklu hâkimiyetinin zayıflayarak Hamidoğulları Beyliği'nin ortaya çıkışından itibaren geçirdiği siyasî, idarî, iktisadî ve kültürel tekâmül ile Hamidoğulları-İlhanlı vassallık münasebetlerini somut ve bugüne kadar ihmal edilmiş nümizmatik kaynakların ışığında biz tarihçilerin gözleri önüne sermesi açısından da büyük önem taşımaktadır. Eserde ilk kez, Calis/el-Celayi Bey'in yeni paraları ile, tarihi kaynaklarda kimliği tartışmalı olan Dadı Bey'in varlığı ve Hızır Bey'in oğlu olduğu nümizmatik kaynakların ışığında ortaya konularak Hamidoğulları seceresi değiştirilmiştir. Yine, eserin beylikler devri araştırmacıları olduğu kadar, İlhanlı, Selçuklu ve Memlûk tarihi araştırmacıları için de yeni ve önemli malzeme içerdiğine şüphe yoktur. Eser bu yönüyle Ortaçağ Türkiye'si'nin sosyal, siyasî ve iktisadî tarihiyle uğraşan araştırmacılar için son derece kıymetli, zengin ve yeni malzeme içeren bir müracaat kitabı niteliğindedir. Temennimiz bu tür ciddi çalışmaların bu sahada araştırma yapan akademisyenler için de iyi bir örnek teşkil etmesi ve sosyal, siyasî ve iktisadî tarih çalışmalarının vazgeçilmez kaynakları arasında yer alan nümizmatik ilmi ile ilgili bilimsel araştırmaların üniversitemizden gerekli ilgi, destek ve teşviki görmesi yönündedir.